

Motionsspår i Skåne och Sörmland – en inventering av anläggningar och strategier

JENS BENGTSOON

Inledning

I takt med att intresset för motion och inte minst löpning ökar i samhället, ställs allt högre krav på att kommunerna ska tillhandahålla vardagsmiljöer som gynnar ett aktivt uteliv. En möjlighet till ett aktivt uteliv finns i de motionscentraler som många kommuner anlade under 1960 till 1980-talen. Idag har dock servicen på många av motionsanläggningarna utvecklats medan spåren finns kvar och ger goda möjligheter till motion i det stadsnära landskapet. Syftet med rapporten är att undersöka hur arvet från dessa anläggningar förvaltas idag samt hur kommunerna arbetar strategiskt med frågor kring motionsspår. Rapporten bygger dels på en dokumentstudie av informationsmaterial och policydokument på kommunernas hemsidor, dels på telefonintervjuer med tjänstemän i samtliga kommuner i Skåne län (33 st) och Sörmlands län (9st). Två kommuner har valt att besvara frågorna över e-post istället. Urvalet av informanter har gjorts utifrån frågan om vem som ansvarar för motionsspåren i kommunen, vilket i många fall inneburit att tjänstemän från kultur och fritidsförvaltningarna intervjuats.

Motionsspåren idag

Motionsspår finns idag i stort sett varje kommun. Endast en av de 42 kommuner som studerats i rapporten saknar idag helt och hållet motionsspår. En majoritet av motionsspåren härstammar från 1960-talet fram till början av 1980-talet. Det stora antalet motionsspår som anlades under dessa

årtionden möjliggjordes av att kommuner och föreningar kunde få statliga bidrag för investeringar i elljusspår och ombyteslokaler. I standarduppställningen för motionscentralerna ingick förutom spår i olika längder, omklädningsrum, dusch, bastu samt i många fall restaurang eller café (Qviström 2013). Bilen utgjorde normen och en stor parkeringsplats var därför en självklarhet i den infrastruktur som byggdes upp kring anläggningarna. I ett senare skede anlades enklare anläggningar för enskilda stadsdelar, ofta i stadsnära skogar (Qviström under utgivning, Svenska kommunförbundet 1978). Därefter verkar intresset för anläggning av motionsspår ha dalat i kommunerna, endast ett fåtal av motionsspåren i Skåne och Sörmland har anlagts under de senaste två decennierna. Med tanke på de stora investeringar som gjordes i motionsanläggningarna är det intressant att studera hur kommunerna arbetar med dessa anläggningar idag och hur de har utvecklats sedan decennierna runt 1970-talet.

Generellt sett finns det idag få anläggningar som motsvarar den standard som byggdes upp under 1960 till 1980-talen. Faciliteter som då var självklara: dusch, ombyteslokal och bastu, finns i allmänhet inte i anslutning till motionsspåren. Många av de lokaler som användes till dessa ändamål har av kostnadsskäl bomrats igen eller tagits över av föreningar med

begränsade öppettider som följd. De intervjuade tjänstemännen motiverar detta med att ombyteslokal och dusch inte efterfrågas i samma utsträckning längre, då de flesta cyklar, springer eller tar bilen hem efter avslutat motionspass. Även om en stor del av infrastrukturen försvunnit har motionsspåren kompletterats med andra typer av anläggningar. Många kommuner satsar idag på att anlägga utegym i närheten eller i anslutning till motionsspåren. Utegymsmen har inneburit ett uppsving för användningen av motionsspåren. I Landskrona har man t.ex. gjort mätningar som visar på en 50 % ökning av aktiviteter vid spår efter att utegym anlagts.

Spårens sträckningar är i stort sett desamma som när de anlades och insatserna handlar idag mer om att underhålla än att utveckla. Intervjuade tjänstemän har ibland haft svårt att redogöra vilka spår som faktiskt finns i kommunen, andra menar på att motionsspåren i kommunen är ”styvmoderligt behandlade” med brister i såväl skötsel som underhåll:

”--- man kanske inte riktigt har skött sina kommunala motionsspår rent generellt, i den omfattning som man faktiskt borde. Det har fått stå tillbaka lite för andra typer [av anläggningar]. Det är ganska enkla åtgärder och ganska billigt i förhållande till många andra satsningar för att hålla en bra kvalitet på våra motionsspår” (muntl. tjänsteman i Skåne, 141007).

”Men ibland har man lite: det här med motionsspår, och så har vi haft det lite i kommunen tycker jag, det får bli det som blir över, kan vi lägga lite på det. Men jag tycker att vi har vänt och försöker se det som en anläggning lika viktig som någon annan” (muntl. tjänsteman i Sörmland 141021).

Samtidigt menar de flesta tjänstemännen att spåren är väldigt populära och uppskattade anläggningar, vilket understryks av att invånarna fortsätter att nyttja spåren även i de fall när kommunerna av kostnadsskäl valt att dra in på skötselarbetet. Undersökningar av hur motionsspåren faktiskt används är det däremot mera skralt med. På några håll har man genomfört räkningar av hur många som använder spåren per dygn, t.ex. visar undersökningar vid Hässleholmsgården att spåren nyttjas av 300 personer/dygn.

Föreningar har stor betydelse för driften av spåren. Även om kommunen står för den övergripande skötseln och större investeringar så bidrar föreningar med daglig tillsyn, röjningar och låser upp lokaler där det finns. Föreningarna får i regel ett mindre bidrag från kommunerna för dessa åtaganden. På sina håll finns det fortfarande exempel på helt föreningsägda spår t.ex. i Tågaröd i Östra Göinge. Det finns även exempel på hur spår etablerats på privat initiativ. I Perstorp har Perstorp AB anlagt ett motionsspår på företagets mark men som även är tillgängligt för den övriga allmänheten.

Landskapets betydelse

En viktig förutsättning för de motionscentraler som växte fram under 1960 - 1980 talen var det skogslandskap dit motionsspåren lokaliserades. Skogen och naturen ansågs vara det naturliga motionslandskapet, så självklart att en skogsfattig kommun som Malmö såg sig tvungna att vända sig till

grannkommunen Svedala för att kunna erbjuda stadsborna motion i skogsmiljö (Qviström under utgivning). Resultatet blev att motionscentralerna byggdes upp i utkanten av tätorten, där de större skogsområden fanns, med bilen som det naturliga transportmedlet. Idag har bilen inte samma självklara ställning i den fysiska planeringen, vilket också avspeglar sig i intervjuerna. Många av de intervjuade önskar fler bostadsnära spår och betraktar bilberoendet som en brist i sammanhanget.

En annan viktig tendens är att motionsspår i stadslandskapet blivit allt vanligare. Hälsans stig är ett exempel på ett mer urbant motionsspår som etablerats i många kommuner i samarbete med Hjärt- och lungsjukas riksförbund. Utöver dessa spår har några kommuner satsat på att markera upp motionsslingor i tätbebyggda områden. Det är framförallt i skogsfattiga jordbruksområden som sydvästra Skåne som kommunerna valt att etablera urbana spår. I övriga kommuner i nordöstra Skåne och Sörmland har man inte den typen av motionsspår i samma utsträckning. Eslöv, Lund och Vellinge är exempel på kommuner där en majoritet av de kommunala spåren går genom tätbebyggt område. Flera tjänstemän framhåller fördelarna med den här typen av spår. Till skillnad från ett spår i skogsmiljö behöver man inte investera i belyningsarmaturer och underlagsmaterial eftersom den befintliga gatubelysningen och trottoarer kan användas och samutnyttjas. Med relativt enkla åtgärder kan man skapa möjlighet till motion och träning i den bostadsnära miljön. Även om det finns flera fördelar, inte minst ekonomiska, kvarstår frågan om hur brukarna ser på den här typen av spår. Erbjuder urbana slingor samma upplevelsemässiga kvalitéer som en löp-runda i skogen kan ge?

Ett svåröverblickbart fenomen

Kommunernas arbete med motionsspår är ofta förvaltningsövergripande vilket gör det svårt att få en överblick av hur man faktiskt arbetar med dessa frågor. Inom kommunens organisation finns det inte en självklar förvaltning att vända sig till utan ansvaret delas mellan olika enheter. Det är därför inte helt lätt att veta om de svar som vi fått under telefonintervjuerna ger en heltäckande bild av kommunens arbete med motionsfrågor, vilket är en av anledningarna till att materialet presenteras i generella ordalag och inte med exakta siffror om antalet anläggningar. Ansvaret för motionsspåren har en tendens att falla mellan stolarna, framförallt mellan kultur och fritidsförvaltningen och den tekniska förvaltningen men även omsorgsförvaltningen kan vara inblandad i motionsfrågor och driva olika anläggningar. Spår som går på allmän platsmark eller parkmark kan skötas av den tekniska förvaltningen medan spår som ligger avsides utanför staden drivs av fritidsförvaltningen. Att dessa frågor hanteras av olika förvaltningar kan få konsekvenser för skötseln av spåren vilket en tjänstman gav exempel på:

”Vi på fritidsförvaltningen har tidigare haft huvudansvaret men det går mer och mer över till att det är Gatukontoret [som ansvarar för motionsspåren]. Ibland så trillar saker mellan stolar när folk slutar och så känner ingen ansvar för det och så har det varit lite med motionsspåren. Man anlägger dom och sen: jaha vem ska sköta det, det är inte på vår mark, det är på deras mark då ska dom göra det. Jag vet i [stadsparken] har det chanserat väldigt mycket bl.a. när det gäller skyltningen, som man har haft uppe flera gånger. Vem det egentligen är som ska se till så att det är skyltat där?” (muntl. tjänstman i Skåne, 141104)

En annan fråga gäller möjligheten för kommuninvånarna att hitta de motionsspår som finns i kommunen. Även här finns det stora skillnader. En del kommuner har lättillgänglig information om spårens sträckning på kommunens hemsida: kartor, hur man hittar dit, öppettider för lokalerna och t.o.m. höjddiagram för de olika spåren. Eskilstuna är ett exempel på en kommun som har mycket material på hemsidan. Många kommuner saknar dock aktuella kartor över spårens sträckning i landskapet eller att det bara finns en karta på plats vid spåret. I några fall var tjänstemännen osäkra på om det överhuvudtaget fanns någon markering av spåret på plats vilket naturligtvis gör det svårt att veta var man ska motionera.

Vidare skiljer sig uppfattningen om vad som egentligen är ett motionsspår mellan de olika kommunerna. Jag har i arbetet till studien valt att inte fastställa en definition på vad ett motionsspår är. Ambitionen har snarare varit att fånga upp olika definitioner på vad ett motionsspår kan vara vilket inneburit en stor bredd i materialet. En del tjänstemän menar på att även vandringsleder kan räknas som ett motionsspår medan andra betraktar motionsspåren ur ett snävare perspektiv, där elljus eller särskilt underlag ses som viktiga och utmärkande kvalitéer. Trots de skillnader som finns mellan kommunerna när det gäller definitionen av ett motionsspår, kan det vara intressant att få en siffra på den sammanlagda längden motionsspår i Skåne och Sörmland. Sammanställningen (fig.1) bygger på uppgifter från kommunernas hemsida och intervjuerna med tjänstemännen. Spårlängden är mer än dubbelt så lång i Skåne jämfört med Sörmland. (ca 886 respektive 427 km). I förhållande till folkmängd är dock förhållandet det omvända, Sörmland har 1,5 km

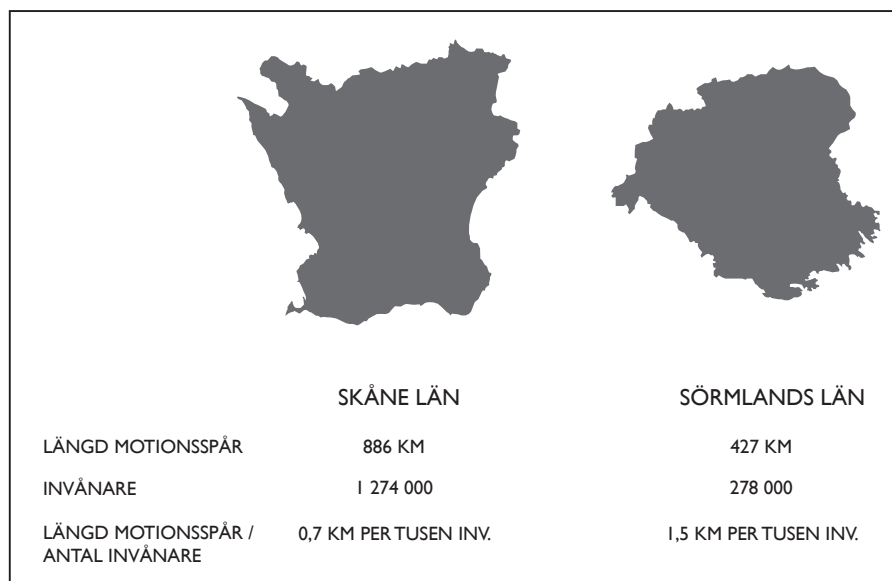

Fig. 1. Sammanlagd spårlängd samt spårlängd i förhållande till (tusen) invånare i Skåne respektive Sörmlands län. Befolkningsstatistik från SCB december 2013.

per tusen invånare medan Skåne har mindre än hälften, 0,7 km per tusen invånare. En rimlig förklaring till Skånes relativa brist på motionsspår är att de investeringar som gjordes under 1960–1980-talen närmast uteslutande skedde i skogslandskap. Framförallt i jordbrukslandskapet i sydvästra Skåne var det svårt att hitta tillräckligt stora skogar för anläggning av motionsspår (se även Qviström, under utgivning).

Kommunernas strategier och riktlinjer

Motionscentralerna var en viktig del i den nationella satsning som gjordes på motion och löpning under 1960-talet och framåt. I de riktlinjer som gavs ut av Statens naturvårdsverk (1971) och Svenska kommunförbundet (1978) konkretiserades motionsanläggningens utformning med ritningar på omklädningsrum, gym, standardlängder på spår och antalet parkeringsplatser. De få tjänstemän som ännu minns riktlinjerna från 1970-talet menar dock att de helt spelat ut sin roll för dagens arbete med motionsspåren:

”Det var ju mycket koordinering via det som då hette kommunförbundet, med en särskild fritids- och kulturavdelning som plockade fram standarder, riktlinjer och förslag, så det såg ju ganska likt ut från Haparanda till Ystad. Och nu är det, för det första, ingen som har koll på det riktigt och för det andra, är småkommuner som vi helt hänvisade till konsulter i branschen istället. Så det är inte så kul, det blir inte professionellt och man tar inte vara på varandras erfarenheter på samma sätt som man gjorde för” (muntl. tjänsteman i Skåne, 141003).

Det stora flertalet av de intervjuade tjänstemännen menar på att kommunen idag saknar strategier och riktlinjer för arbetet med motionsspår. Samtidigt pekar man på behovet av riktlinjer och efterfrågar ett kunskapsutbyte mellan kommunerna i dessa frågor.

”Vi har försökt få input från hur andra kommuner jobbar med kommunala motionsspår och jag hade faktiskt en fråga ute i ett forum: har man olika riktlinjer och hur ser dom ut? Men man får ju inte vettiga svar, det verkar inte vara många som har någon strategi för det” (muntl. tjänsteman i Skåne, 141007).

Av de kommuner som har strategier är det många som hänvisar till idrottspolitiska program. Dessa dokument är i regel allmänt hållna och pekar sällan ut specifika strategier för särskilda aktiviteter. Lund är ett exempel där politikerna formulerat mål och riktningar i ett Idrottspolitiskt program (2012). Även om det är få kommuner som i dagsläget har konkreta strategier och riktlinjer för arbetet med motionsspåren finns det några kommuner där nya riktlinjer är på gång. Kristianstad är ett exempel där tjänstemännen påbörjat arbetet med att ta fram riktlinjer för motionsanläggningarna. Spårbredd om minst 1,2 meter, lämpliga spårunderlag och att det ska finnas cykelparkering och utegym i anslutning till spåret är några av de faktorer som riktlinjerna fokuserar på. I Malmö har Gatukontoret arbetat med Program för aktiva mötesplatser (2014). I förslaget till programmet, som just nu är ute på remiss, ingår motionslingor som en viktig del i det basutbud som ska finnas ca 500 meter från bostaden. Programmet föreslår bostadsnära slingor som knyter an till olika aktivitetsytor runt om i staden och på landsbygden.

Slutsatser

Trots det stora intresset som idag finns för löpning är kunskapen om motionsspår i många kommuner bristfällig. Flera intervjuade tjänstemän menade på att spåren är en bortglömd resurs i kommunen som på senare år fått stå tillbaka för satsningar av andra

fritidsanläggningar. Utifrån de intervjuer som gjorts till den här rapporten är det svårt att dra några entydiga slutsatser om orsakerna till bristerna. Den otydliga ansvarsfördelningen skulle dock kunna vara en möjlig förklaring. Utifrån ett nationellt perspektiv finns det idag ingen myndighet som tar fram riktlinjer för löpning och motionsspår på samma sätt som Statens naturvårdsverk gjorde under 1970-talet. I kommunerna delas ansvaret för motionsspåren ofta mellan olika förvaltningar vilket innebär en större risk att motionsanläggningarna glöms bort när pengarna till förvaltningarna ska fördelas. Ett större kunskapsutbyte mellan kommunerna kring hur man arbetar med dessa frågor såväl strategiskt som skötselmässigt skulle kunna vara en möjlig väg att komma till rätta med de problem som finns.

Utgångspunkten för rapporten har varit att undersöka kommunernas arbete, vilket inneburit att brukarnas perspektiv inte kommit fram i samma utsträckning. De undersökningar som kommunerna gjort avseende användningen av motionsspåren handlade nästan uteslutande om att räkna antalet brukare av spåren. Inför framtida studier av motionsspår och anläggningar skulle det vara intressant att fokusera mer på brukarnas preferenser. Hur ser man exempelvis på den växande andelen urbana spår som etablerats på senare tid? Vilka faktorer och kvalitéer i landskapet är viktiga att ta hänsyn till i utvecklandet av framtidens motionsspår?

Källor

- Intervjuer med tjänstemän på kommunerna i Skåne och Sörmland. Intervjuerna genomförda hösten 2014.
- Kultur och fritidsförvaltningen i Lund, 2012. Idrottspolitisk handlingsplan.
- Malmö gatukontor, 2014. Program för aktiva mötesplatser – Strategier för utveckling av platser och strukturer för ökad fysisk aktivitet på allmän plats i Malmö.
- Qviström, Mattias, (under utgivning). The nature of running: On embedded landscape ideals in leisure planning.
- Qviström, Mattias, 2013. Landscapes with a heartbeat: tracing a portable landscape for jogging in Sweden (1958-1971). *Environment and planning A* 45, 312-328.
- Statens naturvårdsverk, 1971. Friluftsområdet – motionsspår. Statens Naturvårdsverk, Stockholm.
- Svenska Kommunförbundet, 1978. Motionsanläggningar byggnader och spår. Statens naturvårdsverk, Solna.

-
- Rapporten är genomförd inom projektet "I joggingens spår: om nya rörelsemönster och hälsosam stadsutveckling", som finansieras av FORMAS
  - Projektansvarig: Mattias Qviström, mattias.qviström@slu.se/
Författare: Jens Bengtsson, jens.bengtsson@slu.se, Inst. för Landskapsarkitektur, planering och förvaltning, SLU Alnarp.
  - <http://epsilon.slu.se>